

37.377.

Б-12.



Л.Г.БОБАХОДЖАЕВА

**АРАЛАШ ТАЪЛИМНИ
ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ
ДИДАКТИК ЖИҲАТЛАРИ**

Ушбу монографияда аралаш таълимни ташкил этишнинг дидактик жиҳатлари ёритиб берилган. Монографияда педагогика назарияси ва амалиётида аралаш таълим муаммоси ҳолати таҳлили, аралаш таълим шароитида талабаларнинг педагогик компетентлигини ривожлантиришнинг ташкилий-дидактик асослари, аралаш таълим шароитида талабаларнинг педагогик компетентлигини ривожлантириш методи каби масалалар моҳияти баён қилинган. Олий таълим муассасалари бакалавриат йўналишлари талабалари ва магистрларда аралаш таълим шароитида педагогик компетентлигини ривожлантириш масалаларига алоҳида эътибор қаратилган. Монографиядан таянч докторантлар ва мустақил изланувчилар, умумтаълим ва профессионал таълим муассасалари раҳбарлари ва педагоглари, олий таълим муассасаларининг бакалавриат йўналиши талабалари, магистрантлари ўқув ҳамда амалий иш фаолияти жараёнида фойдаланишлари мумкин.

Тақризчилар:

Ҳакимова М.Ф. – педагогика фанлари доктори, профессор,

Ҳимматалиев Д.О – педагогика фанлари доктори, профессор
в.б.

Тошкент вилояти Чирчиқ давлат педагогика институти Илмий Кенгашининг 2021 йил 21 сентябрдаги № 2-сонли қарорига асосан чоп этишга тавсия этилган.

ISBN 978-9943-7478-0-7

КИРИШ.....	4
I БОБ. ПЕДАГОГИКА НАЗАРИЯСИ ВА АМАЛИЁТИДА АРАЛАШ ТАЪЛИМ МУАММОСИ ҲОЛАТИ ТАҲЛИЛИ.....	7
1.1. Ўқитиш тизимида аралаш таълимнинг жорий этилиши ва ривожланиш истиқболлари.....	7
1.2. Аралаш таълим – ўқув жараёнининг сифат ва самарадорлигини оширишнинг муҳим омили сифатида.....	21
1.3. Аралаш таълим шароитида талабаларнинг педагогик компетентлигини ривожлантиришнинг назарий асослари.....	38
II БОБ. АРАЛАШ ТАЪЛИМ ШАРОИТИДА ТАЛАБАЛАРНИНГ ПЕДАГОГИК КОМПЕТЕНТЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ТАШКИЛИЙ-ДИДАКТИК АСОСЛАРИ.....	58
2.1. Олий таълим муассасаларида электрон таълим ресурсларининг ташкилий-методик ўзига хослиги.....	58
2.2. Аралаш таълим шароитида электрон таълим ресурсларидан фойдаланишда «ахборот муҳити» моделини лойиҳалаш.....	74
2.3. Аралаш таълим шароитида талабаларнинг педагогик компетентлигини ривожлантиришнинг ахборот-таълим муҳитини яратиш ва ундан фойдаланиш.....	89
2.4. Аралаш таълим шароитида талабаларнинг педагогик компетентлигини ривожлантиришнинг педагогик шарт-шароитлари.....	104
III БОБ. АРАЛАШ ТАЪЛИМ ШАРОИТИДА ТАЛАБАЛАРНИНГ ПЕДАГОГИК КОМПЕТЕНТЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ МЕТОДИ.....	122
3.1. Аралаш таълим шароитида талабаларнинг педагогик компетентлигини ривожлантириш модели.....	122
3.2. Аралаш таълим шароитида талабаларнинг педагогик компетентлигини ривожлантиришнинг ўқув-методик таъминоти.....	144
3.3. Аралаш таълим шароитида махсус ўқув курсларини ва ўқув-методик мажмуаларни жорий этиш орқали талабаларнинг педагогик компетентлигини ривожлантириш методикаси.....	154
3.4. Аралаш таълим шароитида талабаларнинг мустақил ишларини ташкил этиш ва баҳолаш.....	168
Список использованной литературы:.....	175

КИРИШ

Жаҳонда юз бераётган глобаллашув ва ахборотлаштириш жараёнлари барча соҳаларга, жумладан, таълим тизимига ҳам катта таъсир кўрсатиб, электрон ўқитиш(e-learning)нинг аҳамияти тобора ортиб бормоқда. Электрон ўқитиш амалиётида аралаш таълим(blended learning) нинг Face-to-facedriver, Rotation, Flex, Onlinelab, Self-blend, Onlinedriver каби моделлари, рақамли таълим ресурслари ва онлайн-сервислардан АҚШ, Канада, Австралия, Еропа мамлакатларидакенг фойдаланилмоқда. Глобал таълим муҳитини шакллантиришга илмий ёндашувлар контекстидаги “мегатенденциялар” компетентлик ривожлантиришга қаратилган рақамли таълим ресурслари, аралаш таълим технологияси ва интерфаол ўқув муҳитини яратиш механизмларини такомиллаштириш муаммосининг долзарблигини кўрсатади.

Жаҳонда ҳам анъанавий (маъруза, лаборатория, имтиҳон), ҳам масофавий таълим технологиялари (вебинарлар, гуруҳий чатлар, масофавий тест, маслаҳатлар, мустақил ишлар), мустақитил таълим уйғунлиги асосидаўқув машғулотлариникибермуҳитда фаоллаштириш борасида тизимли ишлар олиб борилмоқда. Олий таълим муассасаларида талалабаларнинг педагогик компетентлигини ривожлантиришнинг амалий технологик тизими ва илмий-методик таъминотини электрон ўқув ресурслар, замонавий кўп каналли графикавий интерфейс, визуал ва объектга мўлжалланган дастурлаштириш, маълумотлар баъзасини яратиш орқали такомиллаштириш, ўқитишнинг анъанавий ва замонавий усулларида комплекс фойдаланиш, ностандарт педагогик ечимлар, компетентлик бўйича танловлар ҳамда кўп даражали таълим тизимларида қўлланиладиган педагогик технологияларни ишлаб чиқиш борасида салмоқли изланишлар олиб борилмоқда.

Республикамизда ўқитиш тизимини замонавийлаштириш, ахборотлаштирилган таълим муҳити ва унинг илмий-методик таъминотини, янги форматларини фаол ривожлантиришга йўналтирилган педагогик дастурий воситалар, виртуал лабораториялар, ўқув жарёнини фаоллаштириш учун мослашувчи Web тизимла-

рини яратиш¹, электрон ва аралаш таълим моделларини такомиллаштириш орқали талабаларнинг педагогик компетентлигини ривожлантириш имкониятлари кенгаймоқда. Аралаш таълим технологиялари, супертьюторлар(машқ қилдирувчи дастурлар), касбий тьюторлар(касбий фаолияга оид дастурлар асосида яратилган ўқув материаллари), сунъий интеллект шаклидаги ўргатувчи компьютер дастурларини яратиш ва қўллаш борасида мақсадли ишлар амалга оширмоқда. Мамлакатимизда “узлуксиз таълим тизимини янада такомиллаштириш, сифатли таълим хизматлари имкониятларини ошириш, меҳнат бозорининг замонавий эҳтиёжларига мувофиқ юқори малакали кадрлар тайёрлаш сиёсатини давом эттириш” устувор вазифа сифатида белгиланган. Ана вазифадан келиб чиққан ҳолда, аралаш таълим шароитида талабаларнинг педагогик компетентлигини глобаллашув жараёни талаблари асосида ривожлантириш муҳим ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги, 2018 йил 5 сентябрдаги ПФ-5538-сонли «Халқ таълимини бошқариш тизимини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги, 2019 йил 29 апрелдаги ПФ-5712-сонли «Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида»ги Фармонлари, 2018 йил 5 июндаги ПҚ-3775-сонли«Олий таълим муассасаларида таълим сифатини ошириш ва уларнинг мамлакатда амалга оширилаётган кенг қамровли ислохотларда фаол иштирокини таъминлаш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар маҳкамасининг 2021 йил 14 апрелдаги 213-сонли “Тошкент вилояти Чирчиқ давлат педагогика институти фаолиятини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги қарорлари ҳамда мазкур фаолиятга оид бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларни амалга оширишда ушбу

¹ Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 24.09.2020 й., 03/20/637/1313-сон

² Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги Фармони.// Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами. –Т., 2017. –Б.39.

монография муайян даражада хизмат қилади.

Аралаш таълим технологияси - бу талабаларнинг мустақил фаолият режимда, курсдошлари билан, ўқитувчи билан мулоқот асосда билиш фаолияти комбинациясини ўз ичига олган бир бутун, яхлит ўқув жараёни бўлиб, унда ўқитувчи-талаба ҳамкорлигидаги анъанавий-масофавий ва мустақил таълим жараёнининг уйғунлигини таъминлаш назарда тутилади.

Бўлажак ўқитувчиларни тайёрлаш учун “Аралаш таълим технологияси” курсни ишлаб чиқишда энг асосий элементларни алоҳида ажратиб кўрсатиш керак. Бундай элементлардан бири “фаол талаба” - Active Student ҳисобланади. Ғарб мамлакатлари тадқиқотчилари “аралаш технологияси модели” бўйича таълим оладиган талаба ёки талабаларни ана шундай атама билан аташади. Бунда ўқув жараёнининг камида эллик фоизи талабаларининг мустақил таълимдан иборат (янги ўқув материални ўрганиш, электрон почта орқали мулоқот қилиш, чатлар, форумлар, масалаҳатлар, кўрсатмалар, топшириқлар ва бошқалар орқали билим олиш назарда тутилади). Шунини алоҳида таъкидлаш керакки, анъанавий кундузги таълимда талабалар ўқитилади, аралаш таълим технологияси жорий этилганида эса талабанинг мустақил ўрганишида уларга ёрдам бериш, таълим олишга йўналиш бериш орқали таъминланади.

Аралаш таълим шароитида талабаларда педагогик компетентликни ривожлантириш тизимини илғор хорижий тажрибалар асосида такомиллаштириш, олий таълим муассасаларида махсус аралаш таълим босқичларини жорий қилиш орқали меҳнат бозори учун малакали ва рақобатбардош кадрлар тайёрлашда педагогик кластер тизимини самарали натижалар беради.

I БОБ. ПЕДАГОГИКА НАЗАРИЯСИ ВА АМАЛИЁТИДА АРАЛАШ ТАЪЛИМ МУАММОСИ ҲОЛАТИ ТАҲЛИЛИ

1.1. Ўқитиш тизимида аралаш таълимнинг жорий этилиши ва ривожланиш истиқболлари

Тадқиқот ишининг ушбу праграфида анъанавий, масофавий ва интернет таълими варианти сифати талқин этиладиган аралаш таълим концепциясининг умумий қоидалари шунингдек, ҳозирги замон шароитида олий таълим тизимида аралаш таълимни татбиқ этилиши муаммолари ва истиқболлари хусусида сўз юритилади.

Жаҳонда юз бераётган глобаллашув ва ахборотлаштириш жараёни ҳаётнинг барча соҳаларига, шу жумладан, таълим ва ишлаб чиқариш тизимида ҳам катта таъсир кўрсатмоқда. Олий таълим муассасаларида таълим олишнинг анъанавий ва масофавий шакллари жорий этилиши натижасида нафақат таълим мазмуни, балки ўқитишга ёндашувлар, фанларни ўқитиш методикаси, ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиш даражаси ҳам ўзгариб бормоқда. Мустақил тараққиёт йўлидан бораётган мамлакатимизнинг узлуксиз таълим тизимини ислоҳ қилиш, ахборот-коммуникация технологияларни жорий этиш ва таълим самардорлигини ошириш бўйича кенг қамровли ишлар олиб борилиб, комплекс дастурлар асосида масофадан ўқитиш ва компьютерлаштирилган анжуманлар ўтказиш, масофали таълим тизимларини яратиш ва уларни ўқув-тарбия жараёнига жорий этиш йўлга қўйилмоқда. Шу билан бирга, ўқув жараёнида аралаш таълим технологияларидан фойдаланиш кўламини кенгайтириш зарурияти юзага келди. Олий таълим муассасаларида ахборот технологияларини таълим жараёнида қўллашни янги усул ва воситалар ёрдамида ташкил этиш, ўқув жараёнига аралаш таълим технологияларини жорий этиш ва методик асосларини такомиллаштириш муҳим аҳамият касб этмоқда.

Жаҳон миқёсида олиб борилаётган тадқиқотлар ўқитишнинг замонавий моделларини, интеграциялашган ахборот-таълим муҳитини шакллантиришга йўналтирилган аралаш таълим технологияларининг педагогик лойиҳаларини ишлаб чиқиш аҳамиятга молик

масалалардан бири ҳисобланади. Бу эса ўқув жараёнига мослашувчан замонавий ўқитиш тизимни яратиш методологиясини ҳамда талабаларнинг билим даражасини ҳисобга олган ҳолда дифференциаллашган аралаш амалга оширувчи ўқитиш тизими таркиби ва мазмунини ишлаб чиқиш заруратини асослайди.

XX асрнинг ўрталаридан, яъни инсоният жамияти янги даврга, янги юқори технологиялар, сунъий интеллект ва компьютерлар даврига кирганидан бошлаб, жамият, фан ва таълимни умумий «ахборотлаштириш» бошланди. Айни тушунча бутун жамият ва ҳар бир инсон фаолиятининг барча соҳаларида кенг қўлланиладиган атамалардан бирига айланмоқда. Жамият ривожланишининг ҳозирги босқичи қатор ўзига хос хусусиятлари билан характерланади. Бундай хусусиятлар қаторига ақлий меҳнат аҳамиятининг ортиши, глобал миқёсдаги ахборот ресурсларидан фойдаланишга йўналганлик, ҳамкорликда илмий-тадқиқот ишларини бажариш ҳамда ягона лойиҳа устида ишлаш учун мутахассислар ва ижодий жамоалар ўртасида тез-тез мулоқот ўрнатиш, ахборот алмашиш эҳтиёжи, фан, техника, таълимни қамраб олувчи жараёнларнинг интегратив характери ва бошқаларни киритиш мумкин.

Ҳозирги замон социумининг бундай ўзига хос хусусиятлари жамиятни ахборотлаштириш жараёни билан узвий боғлиқ. Ахборот технологиялари инсон фаолиятининг барча жабҳаларида, шу жумладан олий таълим тизимида ҳам кенг қўлланилмоқда. Замонавий таълимни ахборот технологияларисиз тасаввур этиб бўлмайди. Чунки улар таълим жараёнида ахборотларни узатиш, қайта ишлаш, таҳлил қилиш ҳамда зарурий маълумотларга тезкор эга бўлиш имкониятини кенгайтиради. Бунда турли ранглар, графиклар, аудиотехника, видеотехника воситалари, мультимедиа технологияларидан фойдаланилади. Ахборот технологияларини қўллаш турли ўқув масалаларини қўйиш, шунингдек уларни ечиш имконини кенгайтиради. У ёки бу масалани ечиш босқичларини яққол тасаввур этишга, талабаларнинг ўқув фаолияти сифатини назорат қилишга имкон беради.

Республика олий таълим муассасаларига янги педагогик ва ахборот-коммуникация технологияларини жорий этиш, жумладан, масофавий таълимни жорий этиш, электронлаштирилган форум, видеоконференциялар ўтказиш, электрон дарслик ҳамда ўқув қўл-

ланмалар яратиш ва уларни таълим жараёнида қўллашга қаратилган тадбирлардир. Умуман, ахборот-коммуникация, компьютер технологияларининг пайдо бўлиши ва такомиллашиши жамиятнинг ахборотни тезкор ва хатосиз узатиш, қайта ишлаш, сақлашга бўлган эҳтиёжлари билан боғлиқ бўлиб, шу билан биргаликда мутахассисга янада асосли ва тўғри қарорлар қабул қилиб, атроф-муҳитдаги реал воқелик шарт-шароитларига ўз вақтида мослаша олишларига қилишга имкон беради. Жамиятдаги ўзгаришлар таълим жараёнида ҳам жиддий ўзгаришларни талаб қилади ва бугунги кунда дунёд миқёсида таълимни ахборотлаштириш орқали сифатли таълим олиш мажбурий мезони ва шартига айланиб бормоқда. Жаҳон компьютер тармоқлари, Интернет, ахборот қидириш, электрон почта, чат, видеоконференциялар, электрон дарсликлар, электрон кутубхоналар ва бошқалар барча турдаги коммуникация ва муҳим маълумотларни олишнинг тезкор методи сифатида фаол фойдаланилмоқда. Ҳозирги вақтда жаҳон миқёсида «очик» таълим, узлуксиз ўқиш таълим тушунчаси пайдо бўлди. Бунинг асосий сабаби ўқув жараёнини тубдан ўзгартиришга шартит туғдирган янги ахборот технологияларидан фойдаланиш, хусусан, жамиятдаги ўзгаришларга тез мослашадиган ва муносабат билдирадиган тизимни яратиш ва ривожлантириш имкониятининг юзага келишидир. Шунингдек, энг биринчи даражали вазифа замонавий ва сифатли таълимга эришиш ҳисобланиб, унинг зарурий шартларидан бири – бу таълимнинг янги шакллари амалда жорий этиш, масофавий ва аралаш таълимни педагогик таълим инновацион кластери шароитида узлуксиз йўлга қўйилиш лозим.

Эндиликда бошқаришнинг фақат авторитар усулига таянилган ўқитиш, иллюстратив-тушунтириш методлари ва далилларга асосланган билимларни механик равишда ўзлаштириш натижаси замон талабларига жавоб бера олмайди. Шунинг учун таълим мазмунини танлашда талабанинг ақлий ривожланишини жадаллаштириш ва ўз-ўзини камол топтиришига, унда мустақил билим олиш ва олган билимларини амалда қўллаш, қонуниятларни ўрганиш жараёнида «кичик кашфиёт»лар қилиш, ҳозирги замон ахборот технологияларидан билиш воситаси сифатида кенг фойдаланиш кўникмаларини шакллантириш масалаларига алоҳида эътибор қаратиш зарур.